

A magyarországi református egyházak pesti ötvösművei.

Pest középkori ötvössége egykori nagyságának emlékei nem maradtak reánk s így csak sejthetjük, hogy az, a közeli Buda magasra lendült művészete pezsdülő erejének hatása alatt századokon át mégis jelentékeny mérvű lehetett. Mohács után azonban rohamosan hanyatlani kezd s valószínű, hogy a magyar ötvösművészetnek Pesthez fűződő régi szakasza a XVI. század közepén végleg le is zárul.

A török félhold uralma elveszi a magyar ötvösök kenyerét. Az előrenyomuló hullámok hatása alatt ők így mesterségük zavartalanabb folytatására északabbra telepednek. Jórészüik külföldre kényszerül vándorolni.

A XVI. század közepétől a XVIII. század hatvanas évéig terjedő két évszázad ilykép kiesik a pesti ötvösség történetéből, mert noha a városnak a töröktől való visszavívása után már a XVII. század végén s a XVIII. század elején is kezdenek az ötvösök Pesten feltűnedezni, — s egyes más tevékenységek nyomai is szórványosan mutatkoznak — ezek azonban nem számottevők. Önálló, szervezett céhet akkor nem is tartottak. Vidéki mesterekként a budai ötvöscéhbe kebeleztették magukat s így működésük tulajdonképen a budai ötvösség történetéhez kapcsolódik szervesen.

A XVIII. század előrehaladó évtizedeivel számuk és jelentőségük megnő. Túlságos elszaporodásuknak a városi hatóságok gátat vetnek s a letelepedni szándékozó új jövevényeknek csak úgy és akkor adják meg a mesterjogot, ha a város szükségletei és kívánalmi ezt indokoltnak látják, s ha ezáltal a régebben megtelepedett ötvösök keresetét és megélhetését nem veszélyeztetik. A XVIII. század derekán már ilyen ellenőrzés alatt és limitált keretben találjuk őket. Ezen állapot alaktalanságából való kiszilárdulás azután az, hogy az ötvenes évek végén az önálló és független céhbe való szervezkedést erősen szorgalmazzák, s hogy 1759-ben testületüket meg is alapítják.

A céhszervező ötvösök sorát *Hillebrandt Károly* nyitja meg. Működésének első nyomaira 1754-ben bukkanunk, mikor is a budai ötvöscéh kebelébe tartozó, Pesten letelepedett s ugyanott polgárjoggal bíró mester, 1759-ben a pesti ötvöscéh alapítása miatt megválík a budai ötvösök testületétől és a pesti mesterek főelőjárója lesz. Az alcéhmesteri tisztséget *Dallinger János György* nyeri. Jelzőmesterül *Schätzl József*-et választották,

míg a céhtagok a budai ötvösök testületéből átlépő *Fausser József*, valamint *Torner Károly*, *Ábrahámfy Mihály* és *Kojanitz János* lettek.

E mesterek céhszabályzatuk mintájául a bécsi ötvöscéh előírásait vették. Ez a kölcsönzés az akkori helyzet tulajdonképeni egyenes eredője, mert a pesti ötvöscéh két század utáni újjászervezői nem a magyar talajból sarjadt művészek, hanem mind bevándorolt, túlnyomórészt Ausztriából és Csehországból származó mesterek voltak. Az alapításban résztvett hét ötvös közül csak a vágújhelyi *Ábrahámfy Mihály* volt hazai születésű, nemes ember; a többi hat mester idegenben látta meg a napvilágot. *Hillebrandt Károly* főcéhmester bécsi születésű volt s ugyancsak e városból jött *Kojanitz (Kojanec) János* is.¹⁾ Bécsi származású volt hasonlólag *Schätzl József* is, aki végleges megtelepedése előtt Sopronban²⁾ és Esztergomban is tevékenykedett; rövid ottartózkodásai és pesti működése sem volt azonban elegendő arra, hogy magát az ausztriai ötvösség szelleme alól kivonja s hogy művészetével a történeti magyar ötvösművesség szellemi körébe és célkitűzéseibe bekapcsolódhasson. Ilyen irányú törekvés nem is volt a pesti ötvöscéh akkori keretében. A pesti barokk, rokokó és nagyrészt a klasszicista ötvösség teljesen az ausztriai és csehországi ötvösmestereken átszűrött német ötvösművészet naprendszerébe volt beállítva s csak *Szentpétery József* idejében és személyében kísérletezik a német szellem béklyóinak levetésével s a francia művészet új életet és tisztább művészetet adó eszméjének a megközelítésével.

A XVIII. század közepén mutatkozó pesti barokk ötvösség³⁾ német igazodásának légkörében a dolgok rendjéből való természetes következmény a pesti ötvösök szabályzatának szövegezésekor a bécsi ötvöscéh normáinak mintául való vevése. A bécsi ötvösök testületének példaadó hatása tükröződik a pesti ötvösök pecsétjén is⁴⁾, amely jóformán teljes megegyezést és erős rokonságot mutat a bécsi ötvösöknek a XIX. század elején még használatban volt pecsétjével. Az ötvöstárgyak hitelesítő eljárásainál is a bécsi gyakorlatot igyekeznek követni s a budai ötvösművek bélyegzéseinél 1810. táján keletkezett zavaros ügyek további elkerülésére a bécsi ötvösök eljárásainak módját ajánlja a pesti ötvöscéh a budai kollégáknak.

A pesti ötvösművek hitelesítő és mesterjeggyel való szabályszerű bélyegzése csak az ötvöscéh fennállásának a kezdetétől, vagyis az 1759. évtől történt. A XVIII. század végén és a XVIII. század első felében a Pesten készült művekre csupán a készítőmester névkezdőbetűiből szerkesztett jegy került. Ezeknek az ötvösműveknek a városjegy hiányában való lokalizálása az ötvösségtörténeti kutatás nehéz feladatai közé tartozik. Eddigi vizsgálataink során csak *Pohl Mátyás* kelyhében sikerült a XVIII. század első feléből származó pesti ötvösművek idáig egyetlen emlékét fellelni.

A pesti ötvöscéh középkori emlékeinek sajnálatos elpusztulása s nemkülönben az ötvösség helyi gyakorlatának két évszázados szünetelése miatt az a mostoha helyzet áll tehát elő, hogy a pesti ötvöscéh történeti szerepe mindössze száz évre rúg s csupán csak arra az évszázadra zsugorodik össze, mely az 1759-es céhalapítástól a XIX. század hatvanas éveig terjed. És minthogy a pesti ötvösök műveiket csak a céhük alapításától

kezdődően látták el hitelesítő városbélyeggel, a pesti ötvösművesség emlékeit is ilykép csak az 1759-től az 1860-as évekig terjedő időszakban kísérelhetjük nyomon.

I.

Valószínű, hogy a magyarországi református egyházaink némelyike a XVIII. század első felében is vásárolt már pesti származású ötvösművet, illetőleg rendelt Pesten dolgozó mesterektől is liturgikus használatra szánt készségeket. Ezen szentedényeket a magyar műtörténeti kutatások mai állása mellett felismerni azonban még nem tudjuk s csupán csak akkor bírjuk majd őket hiteltérdemlőleg megállapítani, ha az erre vonatkozó templomszámadási anyagokat is részletesen átvizsgálhatjuk. Addig, míg e hosszadalmas és nehéz kutatásokat elvégezhetjük, meg kell elégednünk református egyházaink azon szentedényeivel, melyek a pesti, illetőleg budai származásukat városbélyegek feltüntetésével, avagy pedig a reájuk vésett feliratok szövegeiben őrizték meg és árulják el.

A csonkamagyarországi református templomok több ezer darabra rúgó szentedényeit e szempontok figyelembevételével átvizsgálván⁵⁾, azt tapasztaljuk, hogy az ország ezerszázegy református egyháza közül az *abai*, az *abádszalóki*, az *abonyi*, a *cecei*, a *ceglédi*, a *dömsödi*, a *felcsúti*, a *fülöpsházi*, a *gombai*, a *gyermelyi*, a *gyömrői*, a *hajdúböszörményi*, a *hevesi*, a *karcagi*, a *kecskeméti*, a *kiskunhalasi*, a *lepszényi*, a *makói*, a *nagydorogi*, a *nagyszokolyi*, az *ócsai*, a *pálfi*, a *pátyi*, a *pesti*, a *pomázi*, a *szentmártonkátai*, a *szilasházi*, a *szilvásvárad*i és végül a *tiszaderzsi* templomok felszerelése sorában található a pesti és budai ötvösmesterek által készített ötvösművek. E *huszonkilenc* református egyház *negyvenegy* pestbudai eredetű művet bír. Ezek 28 kehelyre, illetőleg úrvacsora serlegre, 10 kenyérszító tányérra, 2 keresztelő kannára és 1 keresztelő tálra oszlanak.

Keletkezésükre nézve legrégebb a *nagydorogi* református egyház kelyhe. A gótikus stílusú mű még a XV. századból származónak látszik; etekintetből is kétségtelen, hogy eredetileg katolikus egyházi használatra készült s a református egyház birtokába ilykép csak később került. A magyarországi református templomi kincseknek a *bőnyréta*lapi kehellyel kezdődő azon csoportjába tartozik tehát, melyeket a katolikus liturgikus használatból különböző okok folytán kivontak s később református egyházakban használtak. Mint ilyeneket változatlan kegyelettel őrizték és mentették meg a mai napig a magyarországi református hívek.⁶⁾

A XV. század végén készült *nagydorogi* kehelytől eltekintve, a magyarországi református egyházak többi pestbudai ötvösművei az 1759-től az 1865-ig terjedő — négy év különbséggel — száz esztendő alatt készültek. Keletkezési korukra, stílusösszefüggéseikre és fejlődéseikre vonatkozólag tehát kerek egésznek tesznek. Keletkezési helyüket illetőleg a Budán készült 1769-ik évi *cecei* és az 1791-es évvel ellátott *gyermelyi* kelyhen kívül kivétel nélkül mind Pesten készültek. A XVIII. század második feléből származó e két budai művet és az időben amúgy is erősen kieső *nagydorogi* kelyhet nem számítva, megállapíthatjuk tehát,

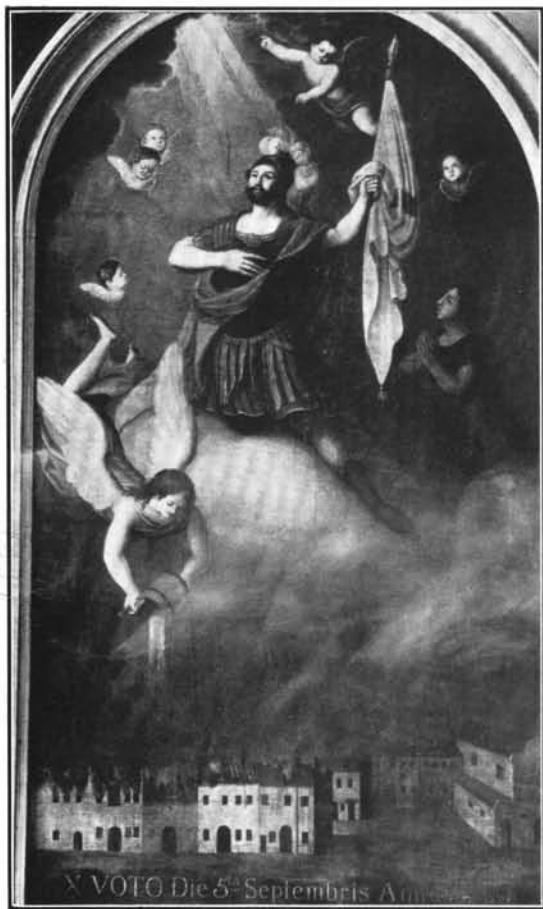
1. Szent Miklós. Oltárkép.
(Budai ferencrendiek temploma.)

2. Held Károly : Szent Flórián. Oltárkép. 1829.
(Budai Szent Erzsébet-apácák temploma.)

3. Szent Flórián.
Oltárkép. (Tabáni plébániatemplom.)

1. Szent Flórián. (Budai kapucinusok temploma.)

2. Pesky Ede: Az egyház segítői. 1864.
(Budai kapucinusok rendháza.)

Gótikus kehely a XV. század végéről. A németjásfalvai úrmutató mesterének budai műhelyéből.
Nagydorog. (Lásd: 1. sz.)

XXXI. TÁBLA

1. Dallinger Pál műve 1769-ből.
Ócsa. (Lásd: 2. sz.)

2. P. F. L. budai ötvös műve 1788-ból.
Cece. (Lásd: 4. sz.)

3. Paschberger Ferenc műve 1795-ből.
Gomba. (Lásd: 6. sz.)

4. Paschberger Ferenc munkája 1797-ből.
Fülöpszállás. (Lásd: 8. sz.)

hogy a csonkamagyarországi református egyházak a pesti ötvöscéh százéves fennállásának idejéből a református szentedények olyan zárt sorozatú emlékéit bírják, melyek összessége a pesti ötvöscéh egy teljesen különálló érdekes fejezetét teszi. E csoport művészettörténeti jelentőségét és teljességét emeli még az a körülmény is, hogy a fejezet élén az *ócsai* református egyház 1769-ben barokk stílusban készült kelyhe áll, végét pedig a *karcagi* református egyház 1865-ben kivitelezett neobarokk kenyérosztója zárja be, ami által a magyar ötvösművészet ezen emlékcsoportja a barokkból kiinduló rokokón, majd a lehiggadó Louis XVI., empire és biedermeier stílusokon át ismét a neobarokkhoz elérkező teljes és zárt szakaszt jelentő hullámot képez.

II.

Református egyházaink pesti eredetű ötvösműveinek csoportján végigtekintve, szembetűnik ezeknek a katolikus egyházak hasonló származású kelyheivel szemben való lényegesen egyszerűbb művészetű kiképzésük, díszítésük és hatásuk. Ennek oka nemcsak a református egyházművészetnek a katolikus művészeti törekvésekkel szemben lényegesen kevesebb lehetőségeiben és igényeiben rejlik, hanem a református léleknek ösztönszerű puritánizmusában is. Emiatt vált a református kelyheknél, illetőleg szentedényeknél kifejezési eszközzé és öncéllá a forma, míg ellenben a katolikus egyházművészeti felfogás szerint a forma még nem végleges kifejezési eszköz, hanem csak kiinduló pont volt, amely azután a maga egyszerűségéből a díszítés többrétűségé felé haladt. Református templomaink pesti ötvösműveinek egyszerűségét determinálta még az a tény is, hogy a szentedények túlnyomórészt a józefinizmus templomkincselkobzási időszakában s az elszegényedett századforduló szerényigényű és lényegesen leegyszerűsödött stílusában készültek.

A magyarországi református egyházak pesti származású ötvösműveinek csoportja sokrétegű tanulsága folytán a magyar műtörténetnek mégis többszörös értékévé válik. Így ezen alkotások pontos keletkezési korfeltüntetései révén hűen és teljes fényben tükrözik a pesti ötvösök stílusfejlődéseinek és változatainak mozzanatait. Túlnyomólag magyar nyelven szerkesztett vésett felirataikkal pedig valóságos üdítő oázisként hatnak az árral szinte mindent elöntő német nyelvű világban. A pesti ötvösműveknek ezen csoportját magasan fémjelzi még az a körülmény is, hogy a negyvenegy darabra rúgó sorozatban *Paschberger Ferenc*, *Szentpétery József*, *Prandtner* és *Goszmann Györgytől*, vagyis a pesti ötvöscéh számos kiváló mesterének kezéből származó olyan műveket is találunk, melyek nemcsak egyes viszonylataikban, hanem a magyar ötvösművészetnek is standard értékei.

Református egyházművészetünknek a pesti ötvösséggel való kapcsolatát ezeken kívül szerencsésen egészíti ki még az a tény is, hogy református templomaink nemesfém-ből készült szentedényeinek egy csoportba való gyűjtése egyúttal a pesti ötvösök jelentőségére, kiterjedésére is jó adatokat szolgál, olyként, hogy a pesti ötvöscéh topografiai területét

is érdekesen megszabja. Pest ötvösei — a kutatások eddigi tanúsága szerint — túlnyomólag világi műveket készítettek. Az egykori alkotásokból nem sok élte túl a beolvasztásokat és a háborús célokra való beszolgáltatásokat, úgyhogy emiatt az egykori remek sorából idáig aránylag még csak kevés ismeretes.⁷⁾ Túlnyomó részük sincs már többé az eredeti birtokosok le származottainál, hanem a műtárgyak örök sorsa szerint az egykori vásárlók családtagjaitól különböző ügyletek révén már annyira elkerültek, hogy hovátartozásuk régi nyomaira sem bukkanhatunk. A magyarországi református egyházak egyes műveinek jelen felsorakoztatása és feldolgozása a pesti régi ötvösségnek idáig tehát az egyetlen olyan emlékcsoportja, melynek segítségével megvilágíthatjuk: hogyan élt, milyen jelentőségű, mekkora körzetű és mily területre sugárzó volt a pesti ötvöscéh szerepe nemcsak a magyarországi ötvöscéhek sorában, hanem egyúttal a magyar művészettörténelemben is.

A magyarországi ezerszázegy református egyház azon huszonkilenc templomának jórésze, melyek pesti eredetű ötvösműveket bírnak, természetesen Pest és Fejér vármegyék területén van. Számos olyan egyházat is találunk azonban, melyek noha Pest gazdasági és kulturális körzetéből távol esnek, szentedényeik beszerzésekor mégis a pesti ötvösöket keresték fel megrendeléseikkel. Ennek következményeként az ország szívéből távol eső Borsod, Hajdú és Csanád vármegyék egyes református templomi kegszereinek sorában is reábukkanunk pesti származású szentedényre. Északfelé *Szilvásvárad*, keleten *Hajdúböszörmény*, délre pedig *Makó*, *Kiskunhalas* és a tolnamegyei *Nagydorog* jelölik azokat a legtávolabbi pontokat, mely református egyházak felszereléseiben pesti ötvösök kezeiből kikerült művek szerepelnek.

III.

Református egyházaink sohasem törekedtek öncélú ötvösművészeti formák, vagy sajátos technikák kialakítására. A csonkamagyarországi református szentedényeket szemlélve mégis azt látjuk, hogy a pesti ötvösökön kívül még két ötvöscéh mesterei iparkodtak tudatosan, pregnánsan kifejtett, sajátos ötvösművészetünkben különállóstílust jelentő formában tervezni és megvalósítani az egyes hazai református templomok számára készített műveiket.

Ezért tapasztaljuk azt, hogy a dunántúli vidékek református egyházaiban a Győr—komáromi szövetkezett ötvöscéh kebelébe tartozó mesterek ilyenirányú tevékenységei révén a XVII. századi műveken az ellenreformáció egyházi ötvösművészeti áramlatai jutnak döntő szóhoz. A XVIII. századi debreceni ötvösök pedig a példaadó német mesterektől elszakadva, — 1740 táján — az egykori világi harangvirág serlegformából kialakítják azt a kehelytípust, mely azután egy félszázadon át a tiszántúli református egyházak végleges kehelyformája marad.⁸⁾

A Győr—komáromi és a debreceni ötvösökön kívül a pesti ötvöscéhbe kebeleztet mesterektől származnak a magyarországi református

templomok legtöbb művei. E vonatkozásban a budai ötvöscéh tevékenysége minimális, hazai református egyházaink liturgikus felszerelésénél a budai ötvöscéh nem játszott szerepet. Hacsak a XVIII. század első felében nem. Az ezen időből származó műveket a városi hitelesítőjegy e kori használatának hiánya miatt felismerni azonban még nem bírjuk.

A magyarországi református templomok Pest — budai eredetű emlékeinek sorát a Tolna vármegyei dunaföldvári járásban levő *nagydorogi* kehely nyitja meg. Hazai ötvösségünk e terméke mai csonkaságában, megviseltségében és úgyszólván roncsaiban is élénken tükrözteti, hogy nagykészültségű és mesterségében artisztikus ízlésű alkotó kezei alól került ki. Az érett, kései gótika stílusában készült; a XV. századvégi mester e művén fokozottan törekedett a formahatás ügyes beállítására és hangsúlyozására. Éppen ezért a talpmezőkön, a nodus cikkelyeken és a kupakosáron rendelkezésre álló síma nagy felületeken elkerüli a plasztikus díszítéseket s ezek helyett vésett gótikus mérművekkel díszíti azokat.

Csúcsíveskori ötvösségünk ezen egykor remek szépségű emléke egyedül és magányosan, teljesen szervesen áll hazai református egyházaink pestbudai eredetű ötvösművei sorában. Az ezen csoportba tartozó társait készítési korban több mint 250 évvel előzi meg. Jóképességű mesterének neve ismeretlen és készítési helye is tulajdonképpen bizonytalan. Talpán belül mesterbélyeget látunk beütve, melynek megfejtése és hovatartozásának megoldása műtörténeti kutatásunknak megoldásra váró jelentős feladata. E mesterjegyet találjuk ugyanis a *győri* székesegyház azon gótikus monstranciáján is, mely *Németjászfalváról* került a mult század folyamán *Győrbe*. Hazai ötvösművészetünk ezen nagyszabású remeke eddig még hiteltérdemlőleg be nem bizonyított hagyomány szerint a török elől *Budáról Pozsonyba* menekített kincsekből kölcsönzés útján került és rekedt *Németjászfalván*.

A *németjászfalvai* úrmutatató ezekszerint Budáról származó ötvösmű.⁹⁾ A *nagydorogi* kehelynek a *németjászfalvai* úrmutatóval való azonos hitelesítőjegye alapján szabad tehát arra gondolni, hogy a *nagydorogi* református templom gótikus kelyhe is *Budán* készült, a *németjászfalvai* úrmutató mesterének a műhelyében, a XV. század végén. Így e kehellyel a középkori budai művészet gyér számban reánk maradt emlékeinek sorozata egy darabbal örvedetesen bővül.

Természetes, e feltevést nem tekintjük a feladat végleges megoldásának; a *nagydorogi* kehelynek a *németjászfalvai* mesterrel való kapcsolatba hozatalával csupán újabb adatokat óhajtottunk szolgáltatni a középkori ötvösművészet e számunkra oly fontos kérdés közelebbi tisztázásához.

Református egyházaink budai származású szentedényei sorában a XV. századvégi *nagydorogi* kehely után a fejérvármegyei sárbogárdi járásban levő *cecei* egyház 1788-ban készült úrvacsora kelyhe következik. A két budai készítésű ötvösmű között nemcsak közel három évszázad, hanem jóformán egy egész más világ is van. A középkori budai ötvösművészet, amelynek fényében egykor *Caradosso*-k tanultak, ekkor már századok óta leáldozott s a megszálló török, majd a rác és újtelepesek között nemes hagyományai is ekorra nyom nélkül vesztek ki. A *cecei* református egyház kelyhe, illetőleg úrvacsora serlege a XVIII. századvégi ötvösség szerény

emléke. Díszítése jóformán csak trébelt, poncolt és vésett levelekből áll. Hengeres kupája az úrvacsora osztáshoz szolgáló bor tartására megfelelő módon hosszan felnyúlik. Budai eredetét hitelesítő bélyegein kívül vésett felirata is tanúsítja.

A budai eredetű kelyhek rövid sorát a komárommegyei *Gyermely* egyházban levő kehely zárja le. Az 1791-ben készült kehelyidomú mű a századvégi józefinizmus puritánságának jellemző példája. Díszítés nélküli, egyszerű szent edény, a szokottnál jóval szélesebb talppal. Valószínű, hogy *Puchmayer János Mihály* hátramaradt műhelyének a terméke.

Az átvizsgált szent edények sorában budai eredetű ötvösműnek csak e három darabot ismertük fel. Látható tehát, hogy a református egyházainknak szent edényekkel való ellátásánál a budai ötvösség szerepe a pesti ötvöscéh mellett elenyésző. A magyarországi református egyházak tehát jóformán csak a pesti ötvösök által készítették szent edényeiket s ilykép ha a pestbudai eredetű ötvösművekkel rendelkező református templomainkat a térképen feljelöljük, az így nyert topográfiai vetület tulajdonképpen a pesti ötvöscéh működési körzetét és a magyar művészetben való hatóerejét mutatja.

A magyarországi református templomok pesti eredetű szent edényeinek időrendi sorát az *ócsai* református egyház 1769-ben készített úrvacsora serlege nyitja meg. Az aranyozott ezüsből készített mű — épen úgy, mint a csonkamagyarországi református egyházaknak a *hajdúböszörményi* (1842) és a *tiszaderzsi* (1844) templomok úrvacsora edényeinek kivételével készített összes más pesti származású emléke — a katolikusoknál használt misekehely formát követi. Miként azt az *ócsai*, főleg azonban az 1797. évben készített *fülöpsházi* edényeken láthatjuk, a katolikus egyházak kelyheitől lényegében csak abban különbözik, hogy az úrvacsoraosztásnál szolgáltatott bor nagyobb mennyiségben való praktikusabb befogadása végett a kupája jóval magasabb. Épen emiatt a református kelyhek nem is bírnak a megszokott kecses arányokkal, hanem — miként azt a *gombai* egyház 1795-ből származó kelyhe is igazolja — széles és nagy kupájúak, »nagyfejűek« és kissé esetlenek.

Dallinger Pálnak az *ócsai* református egyház részére 1769-ben készített kelyhe a csonkamagyarországi református szent edények sorából az egyetlen, mely művészetében, felépítésében, díszítésében és kivitelében rokon katolikus templomainknak azon kelyheivel, mely a pesti céhet alapító ötvösök, avagy a közvetlen őket követő mestertársak kezéből került ki. A katolikus egyházak pesti eredetű kelyheinek e díszes sora *Fausser Józsefnek* a Budavízvárosi Szent Anna plébániatemplom 1759—1760-ban, *Schätzl Józsefnek* 1760 körül a gyöngyösi és a szegedi ferences kolostorok, *H. I. S. monogramos mesternek* a budai Szent Anna templom, *Trauzel de Panta Ferencnek* 1761-ben a gyöngyösi ferencesek, valamint *Reichenpfalter Simonnak* 1765-ben a Pest-belvárosi plébániatemplom részére készített és mai napig is még híven meglévő műveiből áll. Noha ezen kelyhek túlnyomólag a német és az ausztriai szellemiség és művészet jegyében készültek, öntött plasztikai díszekkel és reliefes trébelt ékítményeikkel a pesti ötvösségen kívül a hazai művészetnek is nagyértékű sorozatát teszik. *Dallinger Pál ócsai* műve is ezen kehelykészítési művészet kisugárzásának fényében

előállított mű; jóval mérsékeltebben alkalmazott trébelt kagylós, csigás és virágos díszével azonban a pesti eredetű református kelyhek között a pesti nagy mesterek katolikus használatra szánt díszkelyheinek csak szerény visszhangja.

Pesti származású református kelyheink többi darabjai — nagy általánosságban — egyszerű, »sima« kehelyformában készültek; a díszítéseknek és cifrázásoknak csak igen kismérvű alkalmazásával. Aránylag gazdagabb díszítményt csak a *gombai* egyház 1795-ben és a *fülöpszállási* egyház 1797-ben készült szentedényeinek viráglevelés, koszorús, füzéres, szőlőfürtös és indás díszei képeznek. Református kelyheink ilyen puritán kivitelezése mellett a *felcsúti* református egyház 1824-ben készült szentedénye magasan kiemelkedő darabját teszi református egyházaink pesti származású kelyheinek. A jó megmunkálású kehely *Prandtner* mester kezéből került ki, aki a még empire hagyományokkal keveredő biedermeier indás, levelés, szőlőfürtös és buzakalászos trébelt díszítéseket ügyesen és józanul használja fel a talpmező és a kupacséze ékítésére.

A *felcsúti* egyház kelyhétől és *Szentpétery József* műveitől eltekintve, a pesti eredetű ötvösművek a hazai református edényeink között olyan csoportot képeznek, melyek a református egyházművészet puritánságának szigorú szemmeltartása mellett a díszítési lehetőségeknek túlságosan szűkre szabása miatt a kelyheknek, úrvacsora serlegeknek, keresztelő kannáknak, tálaknak és kenyérszító tányéroknek mind a legegyszerűbb, tulajdonképpen a mindenkori sematikus formáit nyújtják. A pesti ötvösöknek e művek készítésénél úgyszólván csak másodrangú tennivalójuk volt; e passzív szerep miatt a pesti eredetű református kelyhek csoportja hideg, száraz, merev és fantázia nélküli. A *felcsúti* református egyház *Prandtner* kezéből származó kelyhe s *Szentpétery József*nek a református egyházak számára készített művei azonban azt mutatják, hogy a puritánság által tudatosan elrendelt, szerényre és mérséklőre szabott kereteket a tehetséges pesti ötvösök némelyike merészen mégis áttörte és így egyéniségének és művészi lelke gazdagságának biztosabb kimutatkoztatásával olyan nagyszabású remekekkel ajándékozta meg az egyes református templomokat, melyek nemcsak a magyarországi református egyházak szentedényeinek éldarabjai, hanem az akkori magyar ötvösművészet legjelentősebb remekei közé emelkedő emlékek.

IV.

Református szentedényeink sorában egészen más világot jelentenek és a legmagasabb művészettel előállított remekek gazdag csoportját teszik azok az alkotások, melyeket a magyar ötvösművészetnek korban legutolsó s halhatatlan emlékezetű mestere: *Szentpétery József* készített.

A lehanyaglott ötvösművészet ezen világviszonylatban is a kevés első lépkedő mesterétől az *abádszalóki*, a *hajdúböszörményi*, a *kecskeméti*, a *kiskunhalasi*, a *makói*, a *szentmártonkátai* és a *szilvásvárad*i református templomok tíz művet őriznek.

Ezek közül a *szilvásvárad*i, a *makói* és a *kiskunhalasi* egyházak kenyérosztó tányérjai a katolikus kehelytányérok (a patena-k) egyszerű formáját követik. Különösebb jelleg nélküli, bemélyedő középrésszel bíró kerek művek. Református egyházaink többi *Szentpétery* művei azonban a magyar ötvösségnek mind olyan nagy gonddal és művészettel készített remekei, melyek a református egyházművészet legjelesebb alkotásai mellett a korabeli ötvösművészetnek is egyúttal európai klasszist jelentő alkotásai.

Református egyházaink *Szentpéterytől* származó szentdedényei is híven tükrözik, hogy ő a magyar ötvösművészetnek nemcsak időrendileg a legnagyobb és legutolsó mestere. Művészi felkészültségénél, szellemi képességeinél s gazdag fantáziájánál fogva korának francia mestereivel mérhető össze, akikhez ő tudatosan és ösztönösen igazodni is iparkodott.

Puskaműves atyjának *rimaszombati* szerényigényű műhelyéből kinőve *Hangácsra* került, festészeti és rajzbeli oktatásokra, *Szathmáry Pál* kiszolgált gárdistához. Ennek képességeiben is csakhamar csalatkozva, 1796-ban *Kassára* ment s *Vásárhelyi István* műhelyében törekedett az ezüstművesség titkait kitanulni.¹⁰⁾ A nagyobbbrészt polgári háztartási használatra rendelt ezüstneműek készítésénél való segédkezés azonban nem elégítette ki nagyszabású domborművek készítésére vágyakozó lelkét s ezért bámulatos kitartással kísérletezett domborművű alakoknak ezüstben kalapáccsal való kiverésével. Két évi ernyedetlen munka után sikerült is mesterét egy ilyenmű művel meglepnie.

Mint kassai ötvösinas, kötelességszerűen látogatta az ottani királyi rajziskolát. A Csehországból bevándorolt *Schröd Erasmus* nevű tanára azonban kedvét szegte s nagymérvű bizalmatlansággal volt irányában. *Szentpétery* ilykép az iskolalátogatásból rendetlen, rajzolásban csak középszerű igazolást, iskolai bizonyítványának jegyzet rovatában pedig kemény megróvást is nyert: »miután magát a rajzolásban tanítója által vezetni nem engedé, ilykép egyszerű másolásnál többre nem vitte s a dolgokat alaposan, saját makacssága folytán meg nem tanulta.«¹¹⁾

»*Szent Péterytől*, mint minden Isten kegyelméből való lángészből, már tanuló korában kitört a genialitás ősi ereje, mely nem ismert sablont, vaskalapot és paragrafusokba szorított szabályokat. Nem ismer és nem tűr különösen a rajzolás terén, ahol a fantáziának tág tere nyílik a szabad alkotásra. *Schröd Erasmus* ezt a tüzet nem bírta megérteni, mert nem volt az ő keblében ebből egy parányi sem és *Szent Péterynek* »gründlich« vezetéssel akarta fejébe verni a rajzolást akkor, amikor ennek lelke messze túlszárnyalt már a szolgai séma minden lélekölő, hétköznapi elméletén. Természetes tehát, hogy az alkotás őseréjét magában ébredezni érző ifjú nem reagált *Schröd* vizenyős oktatásaira, de szabad utat keresett tehetsége megnyilatkozására.«¹²⁾

1801-ben felszabadult s vándorútra kelt. Dolgozva és tanulva Olaszországon keresztül Franciaországba igyekezett. Alig érkezett azonban Pestre, felfedezték a Martinovics-féle összeesküvést. Emiatt őt is — épen úgy, mint a vándorolni készülő többi mesterlegényt — a kiutazástól eltiltották s így e korlátozás miatt meghíusult nagyratörő álma csak egy rövid bécsi tartózkodásban realizálódott. 1805-ben a nagy tehetségét

elismeréssel kísérő *Franz Wirth* bécsi udvari ötvös szolgálatába szándékozott őt fogadni; Bécsnek a franciák részéről történő megszállása azonban ezt a tervet is keresztülhúzta s ilykép, anélkül hogy láthatott vagy tanulhatott volna bármit is, vissza kellett térnie hazájába.

1809-ben Pesten telepedik le s kis műhelyt nyit. A német művészetben túlemelkedő szelleme és az olasz—francia példákat követni vágyó szándéka a pesti németgyökerű ötvösökkel csakhamar ellenkezésbe jut. Ilykép hamarosan és mindinkább fokozottabban kezdett küzdeni azokkal a nehézségekkel, melyek kezdődő műhelyével jártak. Mestertársai irigykedései miatt inasszegődtetési tilalmakkal sujtották s a céh még a mestertábláját is bevonni szándékozott. A megrendelések, az üzleti tőke és a munka hiányával is küzdő mester a tespedési állapotba és a nyomorba jut. A harmincéves művész e csapások következtében és a sok gondtól már megöszült:

»Az öregség a' melly fejemet az emésztő gondok miatt 30 esztendő koromba fejrbe öltöztette, és ábrázatomra tíz esztendővel öregebb kort huzott mint esztendeim száma volt.«¹³⁾

Mesterünk e mostoha korszakából származik az a kehely, melyet a *szilvásváradi* református egyház számára készített. Ötvöstársainak féltékenykedései és ellenszenvai miatti idegen környezetben, a szülőföld iránti olthatatlan szeretet, a fiatal reménységekkel teli régi szép időkre való visszaemlékezés és a visszavágyás fokozottabban sarkalta *Szentpéteryt* e művének megalkotásánál, úgyhogy e különösebb gonddal készült műve a magyar református egyházművészet legnagyobb szabású remekeinek egyike lett. 1811-ben alkotta Pesten; ilykép ez a munkája nemcsak az egyik legkorábbi alkotása, hanem hírnevének a szárnyalása is tulajdonképpen ezen remekével kezdődik. Dekorációjának gazdagságával, kivitelezésének művésziességével és arányainak helyességeivel e kehely híven mutatja, hogy *Szentpétery* nagy művészi készségével és energiájával már ekkor is sikeresen emelkedett túl a bécsi és a németországi mesterek színvonalán s hogy a francia művészek magasán szárnyaló alkotásait követi példaként.

Ha ekkor Nyugaton, vagyis a művészetet ösztönző, lelkesítő, becsülő és gyámolító körökben él, magasra lendült művészetével máris világhírű műveket teremthetett volna. De a szűk horizontú pesti környezetben nem kapta meg az ösztönző segítséget — örökre való vesztét érezte¹⁴⁾ — s épen emiatt csakhamar elhagyja Pestet és szülőföldjére tér vissza. E Pestről való családott menekülési korszakában rimaszombati magányában készíti 1815-ben azt az ezredobosi botot, melyet a 32. pesti házi gyalogezred tisztikara az 1813—1815-ös hadjáratok dicsőséges befejezésének emlékéül készíttetett nála.¹⁵⁾

Rimaszombati visszavonulása alatt más ilyen nemes és nagyszabású művet nem is alkotott; életének e korszakából csak egyszerűbb ruha-és övkapcsokat s egyéb ilyen hasonló jelentéktelen apróságokat ismerünk, mély és megrázó dokumentumaiként a nemes lélek fáradt vergődésének. Az újrakezdés ereje szerencsére megadatott neki s így csakhamar reájött arra, hogy a Pestre való visszatérés lehet az egyetlen azon mód, mellyel a lebukott magyar ötvösművészetet a közeli és kis dolgok sűrű ködéből kiszabadíthatja, hogy ez azáltal ismét megtalálhassa a távoli horizontokat.

Pestre visszatérve, a kicsiny világú pesti ötvöscéh dolgát távol állítja magától, olyként, hogy ebbe csak munkájával kapcsolódott be, de érzésével nem. Ettől kezdve kivétel nélkül egyedül és magányosan dolgozott a magyar ötvösművészet felemelésének pompás és gigantikus célja érdekében.

Eleinte a bécsi ötvösség nagyszabású emlékei kápráztatják el,¹⁶⁾ de csakhamar felismeri azt a tényt, hogy a bécsi ötvösök is csak másodkezet jelentenek a korstílus közvetítésénél s így a francia és olasz művészet termékeit és emlékeit tanulmányozza, ami által csakhamar sikerült magasabb eszmék közé eredménnyel felemelkednie. E kori mély és szédítő perspektívájú kísérletei közben megnyílt a magyar szellemiség multja felé is.

A nagyobb nemzeti közösség irányába való állandó és immár évek óta szüntelen sóvárgásával ilykép tagja lesz a XIX. század első felében megindult magyar szellemi reneszánsznak. Aktív részesévé válik annak az európai műveltségű és fanatikus szellemű csodálatos reformnemzedéknek, mely a magyar megújhódást készítette elő.

Művészi erejének teljében és szellemi felkészültségének ragyogó korában, 1824-ben egy keresztelőtálat és kannát készít az akkori Pestferencvárosinak nevezett református egyház számára. E művei még manapság is megvannak a Pest-Kálvin-téri református templomban s mindennél jobban igazolják, hogy *Szentpétery* az akkori magyar ötvösművészet leghatalmasabb és legteljesebb értéke. *Szentpétery* remekei szárnyra kapták hírét. A még mindig nélkülözések között élő művészt különösebben becsülték, mert érezni kezdték, hogy ő abban a korban, midőn minden szellemi törekvés és minden lelki megnyilvánulás a politikai és irodalmi térre sűrűsödött, hivatottan és sorsszerűen azon kevesek egyike, kik e célokat a művészettel iparkodnak elérni.

A Kálvin-téri református egyház keresztelőkészletének készítése után négy évvel *Kazinczy Ferenc* meglátogatta *Szentpéteryt* s ezen 1828. április 16-án történt szép eredményű napjáról ekként emlékezik:

»... akkor láthatám a Nemzet nagy díszét, *Szentpétery* József Ötvöst... «*Áldott* napom, mellynek emlékezete soha nem fog elhagyni!»¹⁷⁾

A *szilvásváradi* református templom kelyhén és a Pest-Kálvin-téri református egyház keresztelődényein kívül *Szentpétery* még az *abádszalóki* egyháznak 1832-ben egy kenyérosztó tányért, 1842-ben a hajdúböszörményi, 1845-ben a szentmártonkátai és 1848-ban a kecskeméti református egyház számára pedig kelyheket készített. A három első műtrébelt díszítéseinél az Úrvacsorát szimbolizáló szőlőfürtös és buzakalászos ékítmények játszanak fő szerepet, a *kecskeméti* református egyház kelyhén pedig *Lionardo da Vinci* milánói freskókompozíciója nyomán készült Utolsó Vacsora trébelt jelenete díszlik.

A *hajdúböszörményi* református egyház úrvacsora edényének megoldásánál *Szentpétery* típusban is eltért a pesti mesterek református kehelymegoldásaitól. Műve a XVIII. századi debreceni ötvösök által a harangvirágserlegekből kialakított református magyar önálló kehelytípus akkori modern átfogalmazású darabja. A régi időkbe és a nemzeti helyi hagyományba gyökerező művének érdekes témája tehát nem sablonos, hanem tradicionális. E munkája a pesti származású református ötvösműveknek a legkeletebbre került darabja. Az egykori debreceni ötvösök hagyomá-

nyainak figyelembevételével készült úrvacsora serlegnek sokkal több köze van az ottani reformátussághoz, mint a pesti ötvösök bármely más, szinte uniformizált műveinek.

A magyarországi református templomok szentedényeit *Szentpétery* mind szűzi, tiszta hittel készítette. Ő maga mélyen vallásos református ember volt. Élete utolsó évtizedében a vallásbeli főigazságokról szóló iratán dolgozott. Az 50 ívre terjedő művet német nyelvre is átültette s erős szándékába vette, hogy azt Berlinben kinyomatja és a misszió-náriusok által terjeszteti. Vallási és művészi belső meggyőződés miatt remekeit református egyházainknak kevés pénzért szállította. Ő »nem gondol azzal a' mi neki hasznot hajtana : azzal gondol a' mi neki örömet, a' hazának fényt ad« — írja róla már 1828-ban *Kazinczy*.¹⁸⁾ Tudatában volt, hogy a századokon át diadalmasan ragyogott egykori magyar ötvösség elült vágyai benne horgadtak fel megint s lelkivilágának óriási motorikus erejével igyekezett megváltoztatni és felemelni a magyar ötvösségnek az evolúció által fizikailag hanyatlásra kijelölt horizontját és vonalát.

Ebben a felszabadulás felé való menekülésében történeti nagy eseményeket ábrázoló reliefek készítésébe kezdett, — »az a gyönyörűség — írja vallomásszerűen¹⁹⁾ — melyet velem elkezdett munkám éreztet, hideggé tett már engem az életnek minden más örömei ellen ; és az a betsület, melyet az által a' külső nemzeteknél és a' későbbi maradéknál reményelek, kivált hogyha három vagy négy darabokat elkészíthetek, érzéketlenné téssen minden más tisztelet eránt« — s noha már az első ilyen fajtájú művénel, a *Charles Le Brun* (1619—1690) kompozíciója után készült Nagy Sándor granichusi ütközetének kidolgozásánál is majdnem elvakult²⁰⁾, mégis egy egész sorozatot készített belőlük,²¹⁾ a magyar művészet jövőjébe vetett nagy hitével és kitartásával s mert szerette azokat az órákat, miket fárasztó, pihenést nem ismerő munkával tölthetett.

V.

A művészettörténet szemszögéből tekintve, a pesti származású református kelyheknek (a *Szentpétery* műveken kívül) nagy általánosságban kevés a jelentőségük. A pesti ötvösség viszonylatában is a katolikus egyházak hasonló eredetű kelyheivel szemben leshorolnak. Főértékük és jelentőségük tulajdonképpen abban a zárt és egységes fejezetben rejlik, melyet teljességükkel hazai ötvösségtörténetünk és kulturális életünk számára jelentenek.

Egybegyűjtésük és együtttartásuk a magyar muzeális feladatoknak és törekvéseknek ezek miatt is szép pontja. A székesfővárosi, vagy az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban, avagy esetleg egy megalakítandó Magyar Református Múzeumban zárt emlékcsoportban való végleges kiállításuk (és megmentésük) értékes emléke lesz a magyar reformátusok kulturális szeretetének.

Református templomaink pestbudai származású műveinek a magyar művészettörténetbe való beállítására annyival inkább is indokolt, mert egy-két darab kivételével idáig a szakkutatás előtt is teljesen ismeretlenül

rejtőztek. Mint ilyenek észrevétlenül és feledésbe menten szolgálták a vidéki kis egyházak hívóit. Ismeretlenségük miatt nem nyúlt utánuk a műgyűjtő keze sem s megkímélődtek a kereskedők harácsoló markaitól is. Most, midőn e tanulmány keretében régi kulturális és művészi életünk ezen nagyobbbrészt szerény emlékeit a magyar művészettörténetbe beiktatjuk, ezzel nemcsak módot kívánunk nyújtani annak, hogy a magyar reformátusság mindenkori kegyeletét és műszeretét hirdessék, hanem főleg azt iparkodunk elérni, hogy a magyar műtörténet állandó szemmel-tartásával a magyar reformátusság ezen túlnyomólag vidéki kis templomokban őrzött emlékeit az elkótyavetyéléstől és az elkallódástól megmentsük.

VI.

A magyarországi református egyházak pest-budai eredetű ötvösműveinek jegyzéke
(A tárgyakon előforduló feliratok lehető betűhív, a betűtípust is visszaadó közlésével.)

1. NAGYDOROG. (Tolna vármegye, dunaföldvári járás). *Kehely*. Aranyozott ezüst. Talpa hatkarélyos. Áttört talpsávja indás-leveles díszű. Talpmezőit gótikus mérműves, meg nem ismétlődő vésett díszek ékítik. Alsó szárgyűrűje hiányzik. Hatcikkelyes lapított almaidomú nodusának leveles díszsein mérműves vésett ékítmenyek. Virágszerű rotulusaiban négyszögletes — zöld, sötétkék és fehér kövek. Felső szárgyűrűjének négyzetes mezőiben gótikus betűk. Hatosztású csészéjén gótikus négy- és háromkarélyos vésett díszű mérműves rozetták. Álló levélsoros pártával. Harangidomú magas kupával.

Rongált, hiányos és rossz állapotban van. Kosara és talpsávja lukas, talpereme több helyen horpadt. Talpát belül ólommag tölti ki.

Talpán belül a németjářfalvai útmutatón előforduló azonos jegy van beütve. Mag. 16-9, talpátmérője 14, kupaátm. 10 cm.

Buda (?), XV. század vége. A németjářfalvai útmutató mesterének a műhelyéből.

2. ÓCSA. (Pest vármegye). *Úrvacsora kehely*. Aranyozott ezüst. Talpa hullámos peremű. Hármass osztású talpmezőjében trébelt kagylós díszek között gyümölcsös és virágos kosarak. Öntött nodusa díszváza idomú. Magas kosarán trébelt kagylós díszek között virágszálak. Talpán belül véssve:

Ao. 1769 Pralis Belezna Miklós ajánlotta Ócsai Refformáta Eclesiának. Magassága 29-5, talpátmérője 14-8, kupaátmérője 9-7 cm. Talpperemén a pesti ötvöscéh hitelesítőbélyege, F évbetű és PD betűkből álló mesterjegye van beütve.

Pest, 1769. Dallinger Pál műve.

3. ÓCSA. *Kenyérostó tányér*. Ezüst. Ötkarélyos. Hullámos, szegett peremmel, hemélyedő kerek középső résszel. Hátán véssve:

Ao. 1769: Pralis Belezna Miklós ajánlotta Ócsai Refformáta Eclesiának. Átmérője 23-8 cm.

Hátán a pesti ötvöscéh hitelesítőjegye, F évbetű és PD monogrammos mesterjegye látható.

Pest, 1769. Dallinger Pál műve.

4. CECE. (Fejér vm., sárbogárdi járás). *Kehely*. Aranyozott ezüst. Talpa körídomú. Talpsávján trébelt, vésett és cizellált állóleveles koszorú. Talpának szárba-menő részénél hasonló kisebb dísz. Szárán két orsós tagozat között körteidomú síma nodus. Kupáján alul trébelt, vésett és poncolt álló levélcsozor. Hengeres hosszú kupáján vésett gyűrűs díszek. Alsó részén körirat:

Varaljai Raef : Sz. : Eccle : 1788. Tiszt. Sz : Nagy János Pred : Budán.

Magassága 25, talpátmérője 9·3, kupaátmérője 7·7 cm.

Talpperemére a budai ötvöscéh hitelesítőjegye s a PFL betűs mesterjegy van beütve.

Buda, 1788. P. F. L. mester műve.

5. GYERMELY. (Komárom vármegye, tatai járás). *Kehely*. Ezüst. Magasan domborodó, tagozott körtalppal. Talpának szárbamenő részénél levélsoros dísz. Körteidomú nodusszal.

Talpperemén vésett felirat :

A Gyemeli Reformata EKlesia Tsinaltatta Anno MDCXCXI.

Magassága 23 cm.

Talpperemén hatkarélyos mezőben hatágú csillagos bélyeg és az IMPM betűkből álló mesterjegy van beütve. E csillagos bélyeg idáig ismeretlen a magyarországi ötvösbélyegek sorában. E sorozatba nem is illeszkedik bele, úgyhogy városbélyeg gyanánt való tekintése nehézségekbe ütközik. Az IMPM betűkből álló mesterjegy azonban teljes mértékben egyezik *Puchmayer János Mihály* budai ötvösmester jegyével.

Puchmayer-t 1746-ban kebelezte be a budai ötvöscéh s mint ilyen mestert 1778-ban említik utoljára. Minthogy azonban 1792-ben *Puchmayer*né a budai ötvösczéhhez szemben adós maradt, úgy látszik tehát, hogy az időközben ellúnyt mester műhelyét az özvegy tovább tartotta. Az özvegygé lett mesterasszonyok ilyen fajtájú műhelytartásának hasonló eseteivel gyakran találkozunk a magyar ötvösség történetében ; Budán is szokássá alakult ki az a helyzet, hogy az árván maradt gyermekek, vagy az özvegy megélhetésének biztosítása miatt legényt rendelt ki az ötvösczéh a műhely vezetésére. A gyermeli református egyház kelyhe is a *Puchmayer* műhelyből kikerült mű lehet. *Puchmayer* eredeti mesterjegyét továbbra is reáütötték az ilyes művekre, még azután is, hogy a budai ötvösség ezen nagyemlékű és érdemes mesterének a kezéből kihullott a szerszám, mert a művész a sors akarata folytán örök állomra szenderült. Művészetének emlékei fenntartották azonban jó híret s így özvegyének a műhelye továbbra is kapott rendeléseket. A műhelymunkákat azonban az ötvösczéh nem látta el háromtornyos bástyás hivatalos bélyegzőjével, mert ez esetben *Puchmayer* eredeti művének tűnhetett volna fel. Minthogy azonban a *gyermeli* kehely ezüstjének finomsága megütötte az előírt 13 latot, ennek jelzésére a hatágú csillagos jeggyel látták el. A további adatok hiánya miatt bizonytalan, hogy a budai ötvösczéh általános gyakorlata volt e ez a jelzés, avagy csupán a megárvult *Puchmayer*-műhelyből kikerült tárgyak jelzésére szorítkozott ez az eljárás.

Szükséges megjegyezni, hogy a mester halála után bizonyos szociális és karitatív okok miatt fenntartott műhelyekből, a mester elhúnyta után kikerült darabokon a városjegytől ennyire erősen elütő, egészen más karakterű bélyegzővel való megjelölésnek ilyen esetével kutatásaink során még egyetlen egy alkalommal sem találkoztunk. Ezek ellenére is a *gyermeli* kehely jegyeinek megfejtésekor ezek a feltevéseink helytállóknak látszanak s ezek alapján bátorodunk feltenni azt, hogy a *gyermeli* református egyház kelyhe *Puchmayer János Mihály* budai ötvös hátrahagyott és özvegye által továbbra is fenntartott műhelyében készült 1791-ben.

6. GOMBA. (Pest vm., monori j.). *Kehely*. Ezüst. Köridomú tagozott talpán trébelt és poncolt álló levélsor díszlik. Szárbamenő részénél szalagfonatos koszorú és gyöngysoros ékítmény. Díszváza idomú nodusának derekán indásleveses fríz. Harangidomú széles és magas kupáján vésett leveles koszorúban kilencsoros felirat : EccLESIAE Helv : ConFesi : GOMBA IESI. DONAT. FRANCISCVS BAÿ DE LVDA Ny EJ CONSORS HELENA FAÿ Aº 1795

Magassága 23, kupaátmérője 11·8, talpátmérője 10·2 cm. Talpperemére a pesti ötvösczéh hitelesítő bélyege, L évbetű és az FP monogrammos mesterjegy van beütve.

Pest, 1795. Paschberger Ferencz műve.

7. PEST — *Kálvin-tér. Kenyérosztó tányér.* Aranyozott ezüst. Sima. Patena idomú. Hátán vésett körirat:

Excellma Comitissa D. SUSANNA FÁY de Fáj Excellmi Comitiss D. GEDEONIS RÁDAY de Ráda Coniux pientissima D. D. D. Eccl. Reform. Pestiensis Anno MDCCXCVI.

Átmérője 19.5 cm.

Hátán a pesti ötvöscéh hitelesítőjegye, I. évbetű és az LF monogrammos mesterjegy látható.

Pest, 1796. Fischer Lipót műve.

8. FÜLÖPSZÁLLÁS. (Pest vm., kunszentmiklósi járás). *Kehely.* Aranyozott ezüst. Köridomú tagozott talpán szalagfonatos recés koszorú. Talpvégződésénél álló levélsoros dísz. Nodusa síma orsóidomú. Kosarán (— alul félkörívvel határolt poncolt mező —) trébelt fonatos, leveles és rozettás füzérekben szőlőfürtök és levelek. Fent hullámszalagos fríz. Pereménél kiszélesedő hosszú magas kupával.

Talpán belül elhelyezett lemezen vésett feliratban:

„a K K Fülöp—Szállási Reformata Sz. Eccla számára ajándékozta Pap Ferentz Ao 1797. die 20 = May.”

Magassága 22.5, talpátmérője 10.5, kupaátmérője 10.5 cm.

Talppereménél és a fenéklemezen a pesti ötvöscéh hitelesítőjegye, I. évbetű és az FP monogrammos mesterjegy van beütve. *Pest, 1797. Paschberger Ferenc műve.*

9. FÜLÖPSZÁLLÁS. *Kehely.* Az előző kehely teljes párja. A talpán belül elhelyezett lemezre vésvé:

„K. K. Fülöp—Szállási Reformata Szent Eccla számára újra öntette Pap Ferentz die 20 = May. 1797”.

Az előző kehely jegyeivel egyező bélyegekkkel. *Pest, 1797. Paschberger Ferencz műve.*

10. HEVES. *Kehely.* Ezüst. Kupájának pereme és belseje aranyozott. Tagozott köridomú talppal. Hengeres nodusán gyűrűs öv. Harangidomú síma kupáján kétsoros vésett körirat:

He vesi Helv. Conf. lévő Eklának ajándékozta Nságos Kir. Udv. Tanácsos és Septem Viralista B. Falvi BERNÁT JÓSEF és Hites Társa Sz. Pét. SZENTPÉTERY KLÁRA. Heves 15. Novembr. 1798.

Magasság 23, talpátmérő 13, szája 8.5 cm. Talppereménél a pesti ötvöscéh hitelesítőbélyege, I. évbetű és a ZF betűkből álló mesterjegy van beütve.

Pest, 1798. Zeller Ferencz műve.

11. POMÁZ. *Kehely.* Ezüst. Tagozott köridomú talppal és vályuzatos díszváza-nodusszal. Harangidomú nagy kupáján kétsoros vésett köriratban:

Eccl. Helv. Confess. POMÁZ. Sumptibus Incl. Fam. VATTAY Curavit ANDREAS SYPOS de Dobfenek Ao 1806.

Magassága 23, kupaátm.: 11, talpátmérője 11.1 cm.

Peremén a pesti ötvöscéh hitelesítőbélyege, O évbetű és FP monogrammos mesterjegy van beütve.

Pest, 1806. Paschberger Ferencz műve.

12. SZILVÁSVÁRAD. (Borsod vm., sajaszentpéteri j.). *Kehely.* Aranyozott ezüst. Tagozott köridomú talpának kidomborodó sávján egymás mellé sorakozó trébelt levelek ékeskednek. A talpmező hármassosztású gazdag trébelt leveles ornamentikájában kosarakat tartó nőalakok és szarvasok díszlenek. A talp végződésénél akantuszlevelek és fürtök. Díszváza idomú nodusán alul levelek és virágok, fent pedig szárnyas angyalfejek és virágfüzerek. Trébelt művű kosarán szőlőfürtös és leveles indák, valamint virágdíszek között puttók, oroslánok és fiókaít vérevel tápláló

pelikánok. Pereménél kissé kiszélesedő kupáján elől leveles és bogyós vésett két galyba felirat: Gróf Keglevich Miklós 1826; hátul pedig a Keglevich címer van bevésve: Kardon kilencágú koronát tartó álló két oroszlán.

Magassága 30·3, talpátmérője 15, szája 9·4 cm.

Talpszegélyénél a pesti ötvöscéh hitelesítő jegye, P évbetű és »Szent Péteri« mesterjegy van beütve. Talpán belül vésett feliratban: »*Jos. Szentpeteri fecit pro specimine artis Pesthini Ao 1811 die 24 Martii.*

Pest, 1811. Szentpétery József műve.

13. SZILVÁSVÁRAD. *Kenyérosztó tányér.* Aranyozott ezüst. Kerek (patena) idomú. Síma; bemélyedő középrésszel.

Átmérője 15 cm.

Jegye nincs.

Pest, 1811. Szentpétery József műve.

14. PEST. — *Kálvin-tér. Kehely.* Ezüst. Tagozott köridomú talpán trébelt, poncolt, valamint vésett állóleveles koszorú-dísz. Váza idomú nodusán recés, gyűrűs tagozat. Harangalakú nagy kupáján négy soros vésett felirat:

BARTHOL. BERTA ex Helvetia oriundus,
Civis Pestiensis Ecclesiae Helv. Conf. Pestanae
pio zelo donavit. Anno MDCCCXV.
Pastore GABR. BÁTHORI.

Magassága 25·7, kupaátmérője 11·7, talpátmérője 10·8 cm.

Talpperemén a pesti ötvöscéh hitelesítőjegye, P évbetű és FP. monogrammos mesterjegy van beütve.

Pest, 1815. Paschberger Ferencz műve.

15. PÁTY. (Pest vm., biai j.). *Kehely.* Aranyozott ezüst. Köridomú tagozott talpán álló levélsoros trébelt koszorú. A talp végződésénél leveles díszek. Vázaidomú nodusán alul recésgyűrűs tagozat. Tagozott övén vésett vonalas hálós dísz, felül levélsoros koszorú. Harangidomú kupával.

Talpperemén vésett körirat:

A' P á t y i Felsőszori Árendás Társaság ajándékozta ugyan a' Pátyi Reformátia Sz Ecclesiának 1815-ben. Tóth János Számadó és Csolnaki István Esküdtéségekben.

Magassága 28·6, kupaátmérője 11·3, talpátmérője 11·8 cm.

Talpperemén a pesti ötvöscéh hitelesítő jegye, P évbetű és FP. monogrammos mesterjegy látható.

Pest, 1815. Paschberger Ferencz műve.

16. PÁTY. *Kenyérosztó tányér.* Aranyozott ezüst. Kerek, egyszerű, síma; patena idomú.

Hátoldalán vésett felirat:

Az 1743 ikban készült Ezüst Tányér, ezen új Formában öntetett Nztes L a k i I s t v á n Ú r és P o l g á r I s t v á n költségén 1815-ben.

Átmérője 20·6 cm. A pesti ötvöscéh hitelesítő bélyegével, P évbetűvel és FP monogrammos mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1815. Paschberger Ferencz műve.

17. CEGLÉD. *Kehely.* Ezüst. Köridomú tagozott talpa szárbanemő részének végén recés peremű, vésett levélsoros tagozat. Vázaidomú nodusszal és harangformájú kupával. Pereménél aranyozott sáv.

Talpán vésett felirat:

a' Czeplédi Ref. Eklla készittette tulajdon költségenn 1816

Magassága 22·8, kupaátmérője 10·8, talpátmérője 12·3 cm.

Talp- és kupapereménél a pesti ötvöscséh hitelesítőbélyege, P évbetű és csúcsos paizsidomú mezőben levő IP monogrammos mesterjegy van beítve.

Magassága 22·8, kupaátmérője 10·8, talpátmérője 12·3 cm.

Pest, 1816. I. P. mester műve.

18. CEGLÉD. *Kehely*. Ezüst.

Az előzővel teljesen rokon s attól azzal különböztethető meg, hogy nodusa és kupája között kerek kis lemezes tagozat van elhelyezve.

Pest, 1816. I. P. mester műve.

19. CEGLÉD. *Kenyérosztó tányér*. Ezüst. Kerek. Síma, patena idomú. Hátán vésvé:

„a' Czeplédi Ref. Ekkla készittette tulajdon költségénn 1816”

Átmérője 23·8 cm.

A pesti ötvöscséh hitelesítő bélyegével, P évbetűvel és a csúcsos paizsmezőbe helyezett IP monogrammos mesterjeggyel.

Pest, 1816. I. P. mester műve.

20. SZILASBALHÁS. (Veszprém vm., enyingi j.). *Kehely*. Ezüst. Köridomú tagozott talpának szélén vésett recés dísz fut körbe. Talpsávját trébelt művű, poncolt és vésett álló levélsor-koszorú ékíti. Szárbamenő talpvégződésén hasonló dísz. Vázaidomú noduszának övén hálós sáv. Harangformájú síma kupával.

Magassága 26·5, talpátmérője 13·3, kupaátmérője 8·2 cm. Talpszélén a pesti ötvöscséh hitelesítő bélyege, P évbetű és *IK* betűkből egybeszerkesztett mesterjegy látható.

Pest, 1817 körül. Kojanitz József műve.

21. NAGYSZOKOLY. (Tolna vm., tamási j.). *Kehely*. Aranyozott ezüst. Tagozott kerek talpának sávját trébelt, poncolt és vésett állólevelek sora tölti ki. Szárbamenő talpvégződésén vésett és áttört füzéres tagozat. Vázaidomú noduszán hálós öv. Harangformájú kupáján vésett körirat:

A'N. Szokoli Reformáta Ekklesia tulajdon költségénn készittette 1817k eszt.

Magassága 25·5, talpátmérője 14, kupaátmérője 9·8 cm.

Talpmezőjén a pesti ötvöscséh hitelesítő bélyege, Q évbetű és *DT* monogrammos mesterjegy látható.

Pest, 1817. Trausel (Trautzi) Domonkos műve.

22. ABONY. *Kehely*. Ezüst. Köridomú tagozott talppal, vázás nodusszal és harangalakú kupával. Talpának szárbamenő végződésénél ötgyűrűs dísszel, kupájának szájánál vésett kettős körrel.

Talpperemén vésett köriratban:

A'Sz. Vatsorához készittette e' Poharat a' N: Abonyi Reformáta Ekklesia 1820-Eszkendőben.

Magassága 25·7, kupaátmérője 10·3, talpátmérője 13·5 cm.

A pesti ötvöscséh 1818-as évszámmal ellátott hitelesítő bélyegzőjével, A évl betűvel és a csúcsos paizsidomú mezőben elhelyezett IP monogrammos mesterjeggyel van bélyegezve.

Pest, 1818. I P mester műve.

23. ABA. (Fejér vm., székesfehérvári járás). *Kehely*. Aranyozott ezüst. Kerek idomú tagozott talpán trébelt éles recés sáv. Éfölrött kettős hullámos, közeiben ponttal díszített índa. Szárbamenő talpvégződésén a talp recés ékítményéhez hasonló dísz. Vázaidomú noduszán vésett hullámokkal ellátott öv. Harangidomú kupával.

Talpperemén vésvé:

Szüts Sándoré Készült 1821 Esztendőben

Magassága 25·3, talpátmérője 13, kupaátmérője 9·5 cm. Talpperemére a pesti ötvöscséh 1821-ből származó hitelesítő bélyege és a csúcsos paizsmezőbe elhelyezett IP monogrammos mesterjegy van beítve.

Pest, 1821. I. P: mester műve.

24. MAKÓ. *Kenyérosztó tányér.* Aranyozott ezüst. Kerek. Egyszerű, síma patena idomú, bemélyedő középrésszel. Pereménél hátul vésett felirat:

A' Makói Ref.: Eklesia Készítette 1822.

Átmérője 22 cm.

Pest 1822. Szentpétery József műve.

25. KISKUNHALAS. *Kenyérosztó tányér.* Aranyozott ezüst. Kerekidomú; sima, bemélyedő középpel. Hátán vése:

A K. K. Halasi Ref: EKKla készítette 1823

Átmérője 25 cm.

Pest 1823. Szentpétery József műve.

26. FELCSÚT. (Fejér vm., váli j.). *Kehely.* Aranyozott ezüst. Tagozott kör-idomú talpán poncolt alapon trébelt leveles koszorú. Talpmezéjében három leveles, szőlőindás-fürtös és kalászos kartusban virágcsokrok.

Díszváza idomú nodusza jelenleg fordítva van rajta elhelyezve. Alól virágkehelyhez hasonló gerezdes dísz ékíti. Övén pettyekkel és virágrozettákkal ékített kettős hullámos inda, felső részén recés dísz.

Kosarán trébelt leveles, kalászos és szőlőindás-fürtös dísz.

Talpán belül vésett felirat:

Tekintetes Pázmány Károly Ur és Tek: Bay Borbála Asszony tsináltatták a'

Fel Tsuti Reformata Ekklésia számára 1824

Magassága 26·7, talpátmérője 14·8, kupaátmérője 9·6 cm.

A pesti ötvöscéh 1824-es hitelesítőjegyével és az ovális mezőben kiírt Prandtner mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1824. Prandtner műve.

27. PEST—Kálvin-tér. *Keresztelőtál.* Ezüst. Ovális idomú. Recés szegélyű. Peremén poncolt alapon akantuszleveles és nagyvirágos inda tekergő kigyókkal, madarakkal, zászlós bárányokkal és két ovális medaillonnal. Ezek egyikében a Jó Pásztor, a másikban a Magvető.

Átmérője 42·8 × 31·8 cm.

Pest, 1824. Szentpétery József műve.

28. PEST—Kálvin-tér. *Keresztelő kanna.* Három karmos végződésű hajlott lábón áll. Körteidomú testén indás akantusz levelek és virágok. Közben két ovális medaillon Krisztus keresztelésével és Jézus a kisdedekkel. Magasan felnyúló fogója palmettával kapcsolódik a kanna testéhez. Fedelén plasztikus levél- és virágcsokor. Kiöntője alatt vésett címer, melyben három csillag, nyilas íj és kardra szúrt török fejet tartó olyan kar látható, melynek könyökhajlásában zászló van elhelyezve. A címer fölött két leveles ág között csillag.

Magassága 26 cm.

A pesti ötvöscéh 1824-es hitelesítőbélyegével és a nyolcszögű mezőben elhelyezett »Szent Péteri« mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1824. Szentpétery József műve.

29. ABÁDSZALÓK. (Jász-Nagykun-Szolnok vm.). *Kenyérosztó tányér.* Kerek. Szegett peremmel. Peremén poncolt alapon szőlőleveles és fürtös indadísz.

Hátán a pereménél vésett felirat:

Emlékezetül B: Orczy László: 1832-dik Esztbe

Átmérője 22·7 cm. Hátán a pesti ötvöscéh 1832-es hitelesítőbélyegével és

az ovális mezőben levő Szent Péteri mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1832. Szentpétery József műve.

30. DÖMSÖD. (Pest vm.). *Keresztelő hanna*. Ezüst. Kerek talppal. Körteidomú testén fonott díszű, recés öv. Kérdőjel alakú füllel, magasan felnyúló széles kiöntővel. Fedelén kagylós és virágos díszű gömbös gomb.

Testén vésett felirat:

Ns: Hajos János, Felesege Ns: Silje Eszter Aszony ajándékozták az Dömsödi Reformata Sz: Ecclesia Számára 1832^{dik} Esztendőben.

Magassága 27.5 cm.

Fenekén a pesti ötvöscéh 1832-ből származó hitelesítőbélyegével és a csúcsos paizsba foglalt IP. monogrammos mesterjeggyel van bélyegezve.

Pest, 1832. I. P. mester műve.

31. GYÖMRŐ. (Pest vm.). *Kehely*. Aranyozott ezüst. Tagozott körtalpán trébelt művű, poncolt és vésett állóleveles koszorú. Díszváza idomú nádusa jelenleg fordítva van rajta. Alján és felső részén vésett és poncolt állóleveles díszekkel. Pereménél kissé kiszélesedő harangidomú kupával.

Talpperemén vésett körirat:

»M. G. Wartensleben Agoston Ő Nga ajándékozta a Gyömrői Ref: Ekklának 1833«.

Magassága 25.5, talpátmérője 13.8, kupátmérője 9.5 cm. A pesti ötvöscéh 1833-ból származó hitelesítőbélyegével és az IP monogrammos mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1833. Paschberger János műve.

32. GYÖMRŐ. *Kehely*. Aranyozott ezüst. Az előző kehellyel erősen rokon s tulajdonképpen csak abban tér el, hogy noduszának alsó része nem levelekkel díszített, hanem egyszerűen, simán kidolgozott.

Talpperemén vésett köriratban:

Egyes Jöttévők adakozásaikból készítettett 1840

Magassága 25, talpátmérője 23.8, kupátmérője 9 cm. A pesti ötvöscéh 1840-es évszámmal ellátott hitelesítőbélyegével és az IP monogrammos mesterjeggyel van ellátva.

Ez utóbbi rokon *Paschberger János* jegyével, a bélyeg levélidomú mezője azonban tudatosan sokkal több cakkal van ellátva. *Paschberger Ferenc* és *Paschberger János* jegyeinek leveles mezői már forma-azonosságukkal is szemléltetővé óhajtották tenni a két ötvösmester családi egybetartozását. E jegy is ezekhez igyekszik hasonlítani.

Paschberger János 1817-ben lett a pesti ötvöscéh tagja, neve 1839-ig követhető a céh irataiban. Úgy látszik ekkor elhunyt. Ezért nem gondolhatunk arra, hogy a gyömrői egyház 1840-es évvel ellátott kelyhe is még az ő műve volna. A gyömrői reformátussággal ő már korábban is kapcsolatba került; Wartensleben Agoston ajándéka révén már 1833-tól birtak is egy kelyhet a gyömrőiek tőle. 1840-ben, midőn a hívek felszaporodása folytán az egyház egy másik kehely beszerzésének is a szükségét látta, a formai hasonlóság és az első kehellyel való egyezés miatt az egyház azt *Paschberger János* pesti ötvösnél óhajtotta megcsináltatni. A rendelés megtevésekor kitűnt azonban, hogy *Paschberger János* már elhunyt. 1836 óta Pesten működött ellenben már *Paschberger József* ötvös. Valószínű, hogy ő *Paschberger János* műhelyét tovább vezette, vagy legalább is kooperált vele. Ebben a műhelyben készült azután a gyömrői egyház második helyhe. A rajta levő azon mesterjegy, mely *Paschberger János* jegyével rokon, vagy *Paschberger János* megárvult műhelyének az új jegye, (a gyermelyi egyház *Puchmayer János Mihály* úrvacsorakelyhének analógiájára) —, avagy pedig *Pachberger József* eredeti és saját bélyege. Minthogy *Paschberger János* és *Paschberger József* névkezdőbetűi rokonok, *Paschberger József* nem vehette át *Paschberger Ferenc* jegyének mezőjét annyira, mint azt *Paschberger János* megtette. Neki alkalmazkodnia kellett családi tradíciókból *Paschberger Ferenc* és *Paschberger János* jegyeinek formáihoz, de viszont megkülönböztetéssel is kellett élnie. Ezt jegye levélidomú mezőjének cakkosabb szegélyezésével érte el. Ezen feltételek alapján bátorkodunk feltételezni azt, hogy a gyömrői egyház egyes jötevőinek adakozásából készítettett kehely

Pesten, 1840-ben, Paschberger József műhelyében készült.

XXXII. TÁBLA

1. Zeller Ferenc műve 1798-ból.
Heves. (Lásd : 10. sz.).

2. Paschberger Ferenc műve 1806-ból.
Pomáz. (Lásd : 11. sz.).

3. Szentpétery József műve 1811-ből.
Szilvásvár. (Lásd : 12. sz.).

4. Paschberger Ferenc műve 1815-ből.
Páty. (Lásd : 15. sz.).

XXXIII. TÁBLA

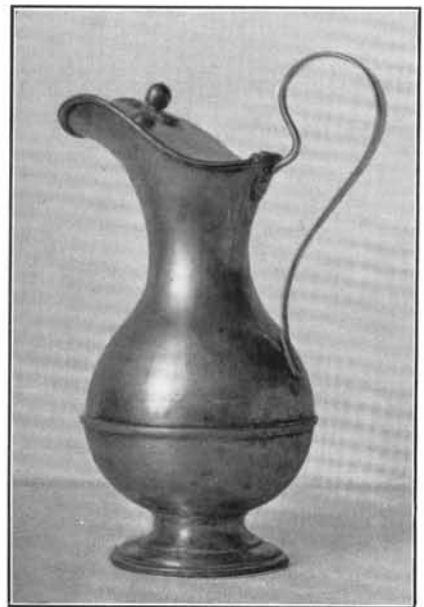
1. Trausel Domonkos műve 1817-ből.
Nagyszokoly. (Lásd: 21. sz.)

2. Prandtner műve 1824-ből.
Felsőút. (Lásd: 26. sz.)

3. Szentpétery József műve 1824-ből.
Budapest (Kálvin-tér). (Lásd: 28. sz.)

4. I. P. mester műve 1832-ből.
Dömsöd. (Lásd: 30. sz.)

XXXIV. TÁBLA

1. Szentpétery József műve 1842-ből.
Hajdúböszörmény. (Lásd: 34. sz.)

2. Goszmann György műve 1850-ből.
Tiszaderzs. (Lásd: 37. sz.)

3. Szentpétery József műve 1845-ből.
Szentmártonkáta. (Lásd: 36. sz.)

4. Laki Károly műve 1861-ből.
Lepsény. (Lásd: 40. sz.)

XXXV. TÁBLA

1. Szentpétery József műve 1824-ből. Budapest (Kálvin-tér).
(Lásd : 27. sz.)

2. Szentpétery József műve 1832-ből.
Abádszalók. (Lásd : 29. sz.)

3. Cseh Pál műve 1865-ből.
Karcag. (Lásd : 41. sz.)

33. SZENTMÁRTONKÁTA. *Kehely*. Ezüst. Körídomú talppal. Domborodó felső részén poncolt alapon szőlőleveles és fürtös, »benyomott-trébelt« sáv fut körbe. Szárba futó talpának végén kettős hullámos indás pettyes sáv fut körbe, közeiben négyszirmú virágos rozettával. Díszváza idomu nodusán a talpon futó sávval egyező szőlő- és indaleveles sáv.

Talpán felül vésett körirat :

Batta Sámuel, Hitvesével Kandó Karolinával, a' Sz : M : Kátai Ref : Sz : Egyház-nak. 1840.

Magassága 25, talpátmérője 14-5, kupátmérője 9 cm.

A pesti ötvöscéh 1840-es évszámmal ellátott hitelesítóbélyegével és az ovális mezőben kiírt GOSZMANN mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1840. Goszmann György műve.

34. HAJDÚBÖSZÖRMÉNY. *Úrvacsora serleg*. Részben aranyozott ezüst. Hatkarélyos talpának hólyagos mezőin trébelt buzakalászokkal, szőlőlevelekkel és indákkal. Gömbös nodusán gerezdes díszek. Hatkarélyos harangídomú kupáján alul trébelt nagy akantuszlevelekkel, derekán pedig a kupa testéből domborított buzakalászos, szőlőindás és fürtös övvel. A kupa öve, pereme és belseje aranyozott.

Talpperemén vésett felirat :

Keresztesy Mihály Készítette a Böszörményi Ref : sz : Eklésia részére

Magassága 20-3, talpátmérője 10-3, kupaátmérője 9-8 cm.

Talpperemén a pesti ötvöscéh 1842-es évszámú hitelesítóbélyege, a PESTH városjelző és a *Szent Péteri* mesterjegy van beleütve.

Pest, 1842. Szentpétery József műve.

35. PÁLFA. (Tolna vm., simontornyai járás). *Kehely*. Ezüst. Körtalppal, sima, díszváza idomu nádusszal és harangalakú kupával. Tagozott talpán palmettás levéldíszkoszorú (benyomott technikával) s a szárba menő talp végén virágkoszorús gomb díszlik.

Talpán felül vésett felirat :

A pálfai ref. egyházé 1843.

Magassága 23, talpátmérője 14-3, kupaátmérője 8-9 cm.

A pesti ötvöscéh 1843-as hitelesítóbélyegével, a PESTH városjelzővel s az LK monogrammos mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1843. Laki Károly műve.

36. SZENTMÁRTONKÁTA. *Kehely*. Ezüst; kupája aranyozott. Magasan domborodó körídomú tagozott talpának sávján trébelt művű, vésett és poncolt álló leveles koszorú. Talpmezőjét buzakalászos, szőlőfürtös és indás ékítmény tölti ki. Szárbamennő talpvégződésén virágos és leveles díszek. Díszváza idomú nodusának alsó részén hasonló kisebb ornamentelek; felül akantuszlevelek között szőlőfürtök és indák. Csészéjén trébelt művű gazdag leveles díszek között kagylók, buzakalászok szőlőfürtök és levelek.

Talpperemén vésett körirat :

A' SZ. MÁRTON KÁTAI Reform EGYHÁZ' néhány burgóbb (sic!) tagjai készítették, Erd. Szabó János ki tőné segédelmével 1845ben MISKOLCZI Szigyártó ISTVÁN Lelkész idejében.

Magassága 27-8, talpátmérője 13-8, kupaátmérője 10-8 cm.

A pesti ötvöscéh 1845-ös évszámmal ellátott hitelesítóbélyegével, PESTH városjelzővel és az ovális mezőben levő *Szent Péteri* mesterjeggyel van hitelesítve.

Pest, 1845. Szentpétery József műve.

37. TISZADERZS. (Jász-Nagykun-Szolnok vm.). *Úrvacsora serleg*. Ezüst. Trébelt éles bordákkal hat karélyra osztott. Hullámos szegélyű körídomú talppal, vastag és nagy váza alakú nádusszal és virágkehely idomú felső résszel.

Kupáján ötsoros vésett felirat :
 Roffi Borbély Antal a T. Derzsíh Egyháznak 1850
 Magassága 19·5 cm.
 Talpán a pesti ötvöscéh 1850-es évszámú hitelesítőbélyegével és GG monogram-
 mos mesterjeggyel van ellátva.
Pest, 1850. Goszmann György műve.

38. KECSKEMÉTI. *Kehely.* Aranyozott ezüst. Köridomú tagozott talppal. Hatkarélyos talpmezőiben leveles kartusokban kagylós és szőlőleveles, valamint fürtös díszek váltakoznak. Díszváza idomú nódusán virágfüzér. Kosarán szőlőfürtös és leveles, valamint virágos díszek között az Utolsó Vacsora jelenete *Leonardo da Vinci* kompozíciója után.

Vésett felirata :

A Kecskeméti Helv. vallástételt tartó sz. Egyház használatára keresz : buzgóságból készíttette Ts. Ns. Kaszás Judith nagyaszszony Ts. Ns. Sadtör Péter volt Főjegyző, Főbíró, Főgonádnok, Iskolaigazgató úr k. özvegye 1848d évben.

Magassága 29, talpátmérője 15·7, kupája 10·3 cm.

Talpperemén a pesti ötvöscéh 1848-as évszámú hitelesítő bélyege és a *Szent Péteri* mesterjegy van beütve.

Pest, 1848. Szentpétery József műve.

39. SZENTMÁRTONKÁTA. *Kenyérosztó tányér.* Aranyozott ezüst. Szegett peremmel. Kerek, sima, patena idomú. Hátán vésett felirat :

»A : Sz : Márton Kátai Helvét Vallásu egyház filléreiből készült 1856
 M i s K ó L c ý I s t v á n Lelkész idejében».

Átmérője 19·8 cm.

A pesti ötvöscéh 1856-ból származó hitelesítő jegyével, PESTH városjelzővel és ovális mezőbe foglalt LK monogrammos mesterjeggyel van hitelesítve.

Pest, 1856. Laki Károly műve.

40. LEPSÉNY. (Veszprém vm., enyingi járás). *Kehely.* Ezüst. Neobarok stílusú. Tagozott peremű köridomú talpa négy trébelt volutával osztott. Közéiben rózsavirág csokrok. Gerezdes díszváza idomu nódusán rózsavirágfejek : a talpbeosztáshoz hasonlólag tagolt kosarán a talpmező díszítéseihez hasonló ékítmények.

Talpán belül vésett felirat :

A' Lepsényi helv. hit. Egyházé szereztetett 1865dik évben.

Magassága 29 cm.

A pesti ötvöscéh 1862-es évszámmal ellátott hitelesítőjegyével és az LK monogrammos mesterjeggyel van bélyegezve.

Pest, 1861. Laki Károly műve.

41. KARCAG. *Kenyérosztó tányér.* Ezüst. Nyolckarélyos hullámos szegéllyel. Szegett és tagolt peremén vésett bibliai idézet :

Ján 17 : 48-63 W Én vagyok az életnek ama kenyere. A' lélek az a' mely megelevenít a' test nem használ semmit.

Bemélyedő középrészén hatsoros vésett feliratban :

*Az örökkévaló Isten dicsőségére,
 A' n. k. karcagi ref. sz. ekkléziának
 ajándékozták*

TAKÁCS PÉTER és KEREKES MÁRIA

istenfélő házastársak

Kr. U. sz. u. 1865k évben.

Átmérője 28 cm.

A pesti ötvöscéh 1865-ös évszámú hitelesítőbélyegével, a PESTH városjelzővel és Cs P monogrammos mesterjeggyel van ellátva.

Pest, 1865. Cseh Pál műve.

MIHALIK SÁNDOR

¹⁾ *Kapossy János*: Magyarországi ötvösök a XVIII—XIX. században. Levéltári Közlemények XI. (1933.) Évf.

²⁾ *Csatkai Endre*: Soproni ötvösök a XV—XIX. században. Sopron, 1931. 19. l.

³⁾ *Heinrich Horváth*: Pester Goldschmiede—Barokk. A Műgyűjtő V. (1931.) Évf., 130—134. l.

⁴⁾ *Mihalik József*: Hazai ötvöscéhek pecsétjei a XVII. és XVIII. századból. Archaeológiai Értesítő XII. (1892.) Évf., 430—431. l. Rajzát adta *Köszeghy Elemér*: Hazai ötvöscéhek pecsétjei. Múzeumi és Könyvtári Értesítő VI. (1912.) Évf., 292. lapon. Vesd össze még *Mihalik Sándor*: Régi magyar ötvöscéhpecséték. Turul XLIV. (1930.) Évf., 21. l.

⁵⁾ Dr. *Csikész Sándor* egyetemi nyilvános rendes tanár úrnak, a debreceni egyetem hittudományi kara ezidőszerinti dékánjának e helyen is őszinte köszönetünket fejezzük ki azért a szíves támogató jóindulatáért, mellyel a csonkamagyarországi református egyházak felszereléseinek alapos átvizsgálását és a nevezetesebb darabok ismertetését engedélyezni kegyes volt.

⁶⁾ *Mihalik Sándor*: A magyarországi református templomok műkincsei. Magyar Iparművészet XXXVII. (1934.) Évf., 183—184. és 211. l.

⁷⁾ A válogatottabb darabok leírása és összeírása *Mihalik Sándor*: A régi Buda és Pest iparművészetének kiállítása. Budapest, 1935. 19—36. l.

⁸⁾ *Mihalik Sándor*: A magyarországi református egyházak ötvösműveiről. Protestáns Szemle XLIII. (1934.) Évf., 571—575. l. és *Mihalik Sándor*: A református kiállítás jelentősége. Magyar Presbiter VI. (1934.) Évf., 3. szám, 7. oldal.

⁹⁾ Az egy méter magas mű 1930-ban Budapesten az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum egyik kiállításán is szerepelt, mint az akkor kiállított gótikus úrmutatók legszépségesebb darabja. Leírását lásd *Mihalik Sándor*: Régi egyház-művészet országos kiállítása. Budapest, 1930. 66—67. l., 288. szám alatt.

¹⁰⁾ *Mihalik József*: Kassa város ötvösségének története. Budapest, 1900. 310. l. Az eredeti források sikeres feltalálásával s itteni közlésével elesik tehát »Az Ország Tükre« II. (1863.). Évfolyamának 377—378. lapján »Egy kitűnő magyar ötvös« névtelenül írt megemlékezésének azon adata, mely szerint *Szentpétery Lócsén* tanulta ki az ötvösséget.

¹¹⁾ *Mihalik József*: Idézett mű, 310. l.

¹²⁾ U. ott, 311. l.

¹³⁾ *Szentpétery József*: Észrevétele egy Pesti Mesterembernek a' Czéhek eltörlését javalló vélekedések körül; nem különben a' mesterségeknak a' Magyar hazában még eddig nem ismért előbbi és mostani környülállásainak és állapotjának némelly felfedezései. Tudományos Gyűjtemény VII. (1832.) kötet, 58. l.

¹⁴⁾ U. ott.

¹⁵⁾ A világháború végéig a 32-es ezred birtokában volt. Az 1918-as forradalomkor onnan elkerült s zálogházba jutott. Innen mentette meg s juttatta a Magyar Királyi Hadimúzeumba a nyugalmasabb idők beálltával vitéz *Aggházy Kamill* ezredes.

¹⁶⁾ *Horváth Henrik*: Magyar ötvösök Bécsben. Külföldi Kapcsolatok III. (1930.) Évf. (Melléklet a História III. Évfolyamának 1—3. számához), a 10. lapon reámutat arra, hogy a bécsi ötvösséggel való kapcsolatát Ferenc császárnak a bécsi városi múzeumban levő s 1793-ban készült kelyhe is igazolja. E múnél »a stilizált szőlőkiből álló díszítő motívumok és a kétfejű sas tollazatának jellegzetes képésénél határozott formatörténeti analógiákat látunk fennforogni a pesti empire ötvös-stílus főhordozójával, *Szentpétery Józseffel*«.

¹⁷⁾ »Pestre«. *Kazinczy Ferenc* 1828-iki pesti utazásának töredékesen reánk maradt műve azon kiadásában, melyet a Székesfőváros *Kazinczy* emlékére 1929-ben adott ki, a 63. lapon.

¹⁸⁾ U. ott, 27. l.

¹⁹⁾ *Szentpétery*: Észrevétele stb. Tud. Gyűjt. VII. 98. l.

²⁰⁾ *Kazinczy*: Pestre, 63. l.

²¹⁾ *Szentpétery József* trébelt reliefjeinek készitési sorrendje, kora és anyaga körül annyi számos téves adatközlés történt, hogy ezek alapján eligazodni már nem is lehet. É fontos probléma végleges elintézésére az általunk eredetiben megvizsgált reliefek sorrendjét a következőkben állapítjuk meg:

I. Nagy Sándor csatája Dárius-szal a Granichus folyónál. Rézdombormű. Felirata: »Trajectus Alexandri per Granicum

Josephi Szentpétery Argentifabri Pesthiensis Rima Szombathino oriundi, ingenii sui facultatem sibi non sufficienter, aliis parum cognitam explorare volentis Tentamen primum, confectum Ao, 1830. die 1a Aprilis; curis maximisque difficultatibus defluentis Aetatis suae 49o»

II. Második alkotása — a harmadik dombormű francia vésett felirata szerint is — az arbelai ütközet. Ezüstdombormű.

Az 1851. évi első londoni világkiállításon olyan nagy sikert ért el, hogy ottan megvásárolták. Jelenleg még mindig Angliában van; a magyar kutatók közül még senki sem látta s így a rajta levő feliratának a szövege sem ismeretes még.

A korabeli kritika nagy elismeréssel fogadta s egy elsőrendű lap, melynek bírálója Szentpétery ezen művét a londoni kiállításon látta, a következőket írta róla:

»Felesleges volna Szentpétery kitűnő remekművét hosszan dicsérni, mely szakértők által egyhangúlag a legcsodálatosabb műnek ismertetett el, a dombormű-készítés története által felmutatott művek között; e művészet, ambár a görögök és rómaiak által úgy, mint a XVI. századbeli olaszok által művelve, a modern művészek által végkép elhanyagoltatott, mígnem egy magyarnak maradt fenn azon dicsőség, azt előbbi fényébe visszahelyezni és megmutatni, hogy a domborművész kalapácsa és vésője vezetve egy lángész keze által, a szobrász vésőjével vetélkedik, készítvén oly munkákat, melyek a jövőkor bámulatát megérdemlik. (Gelléri Mór: A magyar ipar úttörői. Budapest, 1887. 174—175. l.).

III. Porus király fogságba ejtése. Ezüstdombormű. Felirata: »PORUS KIRÁLYNAK FOGSÁGBA ESESE Szentpetyer József Rima Szombati születésű készítette Pesten életének 70-dik évében 1850.

Defluentibus jam dudum in summa obscuritate tribus meae aetatis partibus, ultimos tandem descendens solis radios intueri mihi licebat, qui sum natus A° 1781 die 12a Aprilis Jos. Szentpétery.

Quantum potui feci, nunc possem plus, sed jam sum senex, interim sum adhuc tentaturus unum, incertus an mors vel decrescentia visus non me impediverint finire

C'est le troisieme et le plus difficile piece, que j'ai fait dece genre d'art de semblable extension: le premier represent la passage par Granicus, le second la bataille pres d'Arbelas.

Egykorú fakeretének jobbra kihúzható fenéklemezén Szentpétery saját kezű írásában egy papírlapon német és francia nyelven a következő olvasható:

»Erklaerung

Dieses Werk is das dritte Stück des Verfertigers, das mühsamste und an der Zahl der Figuren das reichste, wo sammt den Pferden, Elefanten, groszen und kleinen Figuren ohne Unterbrechung in einer Verbindung 217. stehend zu sehen sind und wegen der Stellungen dreier Figuren zu Pferde in der Mitte die schwerreste Aufgabe zur Ausführung in Wachs oder von Holz, aber haupt sächtlich in Kupfer oder Silber aus einem flachen Blech aus zu treiben, wo die frei stehende Theile, als Hände, die Lanze, der Pfeilbogen und die Köpfe zweer Figuren aus der nehmlichen Platte heraus genommen und los gemacht ohne an zu löthen sind. So ein Werk in je gröszerer Ausdehnung ist, desto mehreren Gefahren ist ausgesetzt wegen der oftmaligen Verstärkungen von der Rückseite der Vertiefungen, der durch Niederschlagungen geschwächten Theilen, wobei die Zeichnung durch das Feuer sich verziehend ganz aus der Ordnung gehet, und durch das Herrichten das Silber oder Kupfer spröde wird, besonders unten das Terrain vorstellender Theil wo die vordere Figuren zu stehen zu sehen sind, und wo die Inschrift angebracht zu werden pflegt, in die gehörige Höhe zu bringen und zu erhalten kostet eine unendliche Mühe, in dem dieser Theil immer neun Risse bekommt, welche mit verstärkenden Stücken mittelst Verlöthungen hergestellt werden müssen. Um diese Schwierigkeit zu über winden den rechten Vorteil nur damals erst erfunden, wo ich schon gegen Ende dieses Stückes war, dan

ich aber bei den später gemachten Stücken gut konnte gebrauchen ; aber weil niemand hat sich noch gefunden der davon hätte einen Gebrauch machen wolten, diese neuer Erfindung nehme ich in das Grab mit.

Bei dieser so ausgedehnter Arbeit sind blos Talent und Lust nicht hinreichend, hier ist auch eine unendliche Geduld und Ausdauer nothwendig ; und wenn einer Lust bekäme ein ähnliches zu verfertigen, er musz sich gepaszt machen wenigstens durch zwei misslingenden Versuchen einen Verlust von drei jährigen Mühe zu ertragen ; dann hier die bishero bekannte technische Verfahrung ist nicht hinlänglich ; man musz hier noch durch seinen eigenen Schaden eine neue technische Methode erfinden und durch einige unglückliche Versuche einen neuen Weg bahnen, wo zu aber ein unbehimmelter Mann sich nicht entschliszen kann, und ein Wohlhabender, dessen Geschäfte von Statten gehen, seinen sicheren Verdienst wegen unsicheren wird nicht unterlassen.

Dahero die sechs von mir gemachte Stücke, besonders die nach *Lebrun* gemachten drei Stücke auch nach vielen Jahrhunderten, ohne ihrer gleichen die einzigen bleiben.

Joseph Szentpéteri Silberarbeiter
ein ungar in Pest.

IV. *A pozsonyi országgyűlés »vitam et sanguinem« jelenete.* Rézdombormű. Felirata : »MARIA THEREZIA. Szentpéteri József készítette Pesten életének 72dik évében 1852. Az első vevője volt Ngys Fáy Alajos. Ez negyedik darabja a csinálójának.
Ezen darab készült egy olyan hónapban, ahol ezen műneme legkevésbé sem volt esmeretes és olly időben a mikor ez átaljában egy nemzetnél sem volt gyakorlatban.

V. *Buda visszafoglalása.* Rézdombormű. Felirata : »BUDAVÁRÁNAK BEVÉTELE September 2 kán 1686.

Szentpéteri József ezüstműves Rimaszombati születésű készítette Pesten ezen ötödik műdarabját élete 73dik évében 1853.

Fallitur qui putat spem lucri excitavisse confectorem hujus laboris, dum in tota Europa vix aliquot aestimatores hujus modi laboris inveniebantur eo adhuc vivente.

VI. *Krisztus a Kálvária hegyén.* Rézdombormű. Felirata : »CHRISTUS SUPER MONTE CALVARIA.

Jos. Szent Pétery fec. Pestini opus hoc sextum. Ao 1855 aetatis suae 74 to.
Ezen hat reliefén kívül van még

VII. *Zrinyi kirohanása.* Ezüstombormű.
És a

VIII. *Frigyes ikoniai ütközete.* Ezüstombormű.

E két utóbbit is *Szentpétery József* műveiként követelte vissza a magyar állam a trianoni békeszerződés által Ausztriából nekünk juttatott műkincsek során. Mindkét darab jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában van. *Szentpétery*-től való származását nekünk még nem sikerült megállapítani. Ha tényleg az ő művei lennének, akkor a fenti reliefek végleges sorrendjének megállapítása után készítési idejük csakis az 1855 és 1862 évek között eshetik.